

posito, non amplius est in potestate operantis, ut lex dicatur non impleri⁴.

242. Q. 3. *An ad satisfaciendum præcepto requiratur, ut res præcepta ponatur humano modo, id est cum advertentia illius quod agitur?*

R. Si agatur de præceptis negativis, ad satisfaciendum non requiritur attentio ad id, quod præceptum est: seu quod idem est, non requiritur ut res præcepta ponatur cum advertentia; sed sufficit simplex et mera omissio actus prohibiti, cum ita jam totum undequaque ponatur quod est in præcepto. Sic qui tota die dormierit sine esu et sine potu, dici non potest legem jejunii violasse. — Si vero agatur de præceptis positivis, dicimus illam profecto requiri advertentiam; quia cum lex præcipit hominibus positivum actum, profecto requirit actum humanum: porro actus humanus non est, nisi fiat scienter, voluntarie et libere, id est advertenter. Hinc recitans Horas eo fine ut discat, non satisfacit præcepto; quia præ-

⁴ Neque obstat: 1. quod actus non operetur ultra intentionem agentis; nam id procedit solum in iis, quæ pendent a sola potestate operantis ipsius. Nec 2, quod qui debet alteri centum, non satisfaciat obligationi, si liberali donatione det ducentos. Nec 3, quod voto obligatus ad recitandum Rosarium, si recitet animo non implendi, non satisfaciat. Ratio est, quia hæc et similes obligationes proveniunt ex voluntate promittentis, qui sicut ab initio debitorem se libere constituit, ita in debito libere remanere potest. Obligatio autem parendi legi provenit ex voluntate legislatoris, ideoque non extenditur ultra ejus intentionem et voluntatem, nempe ultra substantiam operis præcepti. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 164. — Ferraris, *Biblioth. can.*, v^o Lex, art. 4. Imo adhuc in illis, quæ procedunt a propria potestate, operans satisfaceret sine dicta intentione (modo opus suum alteri fini particulari hic et nunc deliberate non destinaverit); nam quilibet ex generali intentione prius intendit debito satisfacere, quam iis quæ sibi libera sua voluntate imposuit. Hoc valet, paritate rationis, etiam de sacramentali satisfactione, si nempe agat opus a confessario impositum, non tamen intendens pœnitentiam implere: ita docent Suarez, Azorius, Lessius, Layman, etc. Hac doctrina (ait Roncaglia) poterit confessarius sæpe occurrere conscientie scrupulorum: recitant v. g. isti Horas canonicas, vel pœnitentiam sacramentalem, et cum non videatur ipsis hæc recitare uti par est, non habent intentionem ex recitatione satisfaciendi, sed intendunt illa repetere. Interdicat novam recitationem. Idem dicatur de illo qui audit Missam die festo; cum non videatur ipsi eam audire ut oportet, intendunt novam Missam audire; quod est prohibendum.

ceptum est de orando, non de addiscendo; qui autem ad discendum attendit, non orat. A fortiori non poterit dici satisfecisse præcepto de audienda Missa qui Missæ ebrius aut dormiens interfuit.

243. *Quid (dices) de servo vel discipulo, qui metu domini vel magistri Sacrum devote audit; quod tamen, eo cessante metu, sic non audiret? Licet iste peccet illa mala voluntate, satisfacit tamen præcepto; quia talis metus utpote solummodo reverentialis non tollit libertatem. Aliter esset, si omnino coactus fuerit per metum gravem; tunc actio non esset humana defectu voluntatis.*

244. Q. 4. *An diversis legibus possit satisfieri per unum actum?*

R. Affirmative: diversis legibus potest satisfieri per unum actum, si illo unico actu totum ponatur quod per diversas leges præcipitur, nec alia sit legislatoris mens. Sic, v. g., si festum aliquod occurrat in Dominica, satis est semel Sacro adesse. Sic Subdiaconus beneficiatus una Horarum recitatione satisfacit oneri Beneficii et Ordinis.

Tunc vero per unum actum censetur impleri totum quod præcipitur, quando præcepta cadunt in eandem materiam ob idem motivum. Neque agatur de materia justitiæ, in qua attenditur æqualitas rei ad rem: ideoque quando multiplicatur materia et solutio multiplicanda est. Hinc si Caio debeas centum ex contractu, quæ voveas restituere, et ad quæ restituenda te obligavit etiam Confessarius, centum tantum uno actu restituendo satisfacis tribus illis obligationibus, nempe justitiæ, voti et præcepti confessarii; cum obligationes diversæ unam respiciant materiam ac unum motivum. E contrario si Caio debeas centum ex mutuo, centum ex emptione, non satisfacis centum tantummodo reddendo, quia illæ obligationes habent diversa justitiæ motiva.

Mens legislatoris colligi potest ex natura operis præcepti, ex circumstantiis, consuetudine, communi piorum sensu, etc. Hinc etsi ille qui tenetur jejunare ex voto, aut ex pœnitentia, non satisfaciat jejunando in vigilia, cum hæc præcepta habeant motiva diversa; bene tamen satisfaceret, si illud jejunium ex voto vel pœnitentia statutum esset per mensem, in quo incidit vigilia: quia in ea facti specie talis censetur im-

ponentis voluntas. Unde non teneretur alia die curare compensationem¹.

245. Quid (dices) si duo actus diversi ponantur sub eodem tempore poteritne per eosdem actus satisfieri duplici præcepto?

R. Affirmative: potest duobus actibus diversis satisfieri duplici præcepto sub eodem tempore, modo actus præcepti non sint inter se incompatibiles, et tempus diversum a lege non exigatur. Ratio quia tunc totum præstatur quod præcipitur. Sic qui festo die audit Sacrum, et simul orationes voto aut pœnitentia debitas vel Horas recitat, duplici præcepto satisfacit uno tempore; neque enim unus actus alium excludit; et talis revera est praxis. E contrario in sententia nostra non satisfaceret Missæ qui tunc temporis confessionem faceret; cum confessio excludat attentionem necessariam ad Sacrificium.

246. Q. 5. Quonam tempore servandæ sunt leges?

R. Si leges ipsæ tempus, diem, et horam implementi determinant, uti sunt eæ, quæ præcipiunt abstinentiam ab esu carniarum, et Horarum recitationem, ipsæ servandæ sunt tempore definito, uti patet. Secus impleri debent ut primum commode poterunt; alioquin nesciremus quando præcise tempus obligationis inciperet et quando cessaret. Et ita legis implementum de die in diem posset differri, atque tandem omitti: quod est absurdum. Quod si eodem tempore duo occurrant præcepta æque urgentia, quin simul impleri valeant, eo in casu præceptum gravius observandum est; cum hoc prævaleat minus gravi.

Hinc: — 1. præceptum negativum obligans semper et pro semper præferendum est præcepto affirmativo, quod obligat quidem semper, sed non pro semper. Sic non licet furari ad subveniendum pauperibus; — 2. præceptum naturale præferendum est præcepto positivo etiam divino: præceptum vero positivum divinum præcepto humano. Sic omittendum est Sacrum die festo, ne graviter ægrotans solus deseratur; — 3. lex Superioris præferenda est legi inferioris: v. g. lex

¹ V. Liguori, *Homo Apost.*, tract. II, nn. 50 et seqq. *Op. Mor.*, l. I. n. 165.

Papæ præferenda est legi Episcopi; — 4. *ceteris paribus*, lex innixa virtuti strictiori præferenda est legi innixæ virtuti minus strictæ: v. g. qui non potest et eleemosynam facere et debitum solvere, tenetur eleemosynam omittere.

Diximus *ceteris paribus*; quia semper est habenda ratio aliarum circumstantiarum, quæ forte ordinem invertere præcipiunt: sic, v. g., si pauper sit in extrema necessitate, prius ipsi succurrendum est. Imo ratio circumstantiarum in aliis quoque præceptis attendenda est; nam ipsæ mutata et casum mutare possunt.

247. Q. 6. An peccet qui legis humanæ implemento ponit obstaculum?

R. 1. Causæ quæ obstant legis implemento sunt vel *eximentes* vel *impedientes*. Priores eæ sunt quæ aliquem totaliter subtrahunt e dominio legis, uti si quis extra locum quem lex afficit, se recipiat; posteriores sunt quæ aliquem subjectum legi remanentem ab ejus impletionem impediunt, puta si die dominica discedas e loco Sacri ad villam in eodem territorio positam, sed in qua non potes amplius Missam audire. Quæ causæ apponi possunt tum *directe* tum *indirecte*, nempe prout agens eo fine illas ponit, ut legi se subtrahat, vel alia de causa movetur ad eas ponendas, inde tamen præviso obice. Iterum istæ possunt esse vel *remotæ*, vel *proximæ*, vel *præsentes*, prout lex quæ causis illis prohibetur, vel jamjam obtinet, vel proxime obligabit, vel non nisi post notabile temporis intervallum urgebit. Quo posito:

R. 2. Licet sine peccato apponere causas totaliter *eximentes* a legis humanæ observatione (etiam directe et proxime in nostra sententia) nisi obstet specialis prohibitio: hoc enim est jure suo uti: cuique sane licet se subtrahere dominio legis, nempe peregrinando ad locum ubi lex non viget, ut nequeat amplius ipsum attingere. Unde tu non vetaris die festo te eo conferre, ubi non sit festus dies neque ideo Missæ præceptum¹. — At loquendo de causis *impe-*

¹ Dictum est: 1. *legis humanæ*; id enim nullimode potest habere locum in lege naturali aut divina; cum istæ omnes, ubique ac semper obligent; 2. *nisi obstet specialis prohibitio*; sic, v. g. lex vetat alio ire in fraudem

dientibus, dicimus: 1. non licere sine gravi ratione illas directe apponere aut non removere sive agatur de præsenti-
tibus, sive de proximis (quæ in moralibus æquiparantur);
si secus, eluderetur omnis lex: sic peccat qui somno se tradit paululo ante vel ipso tempore audiendi Sacrum, recitandi Officium etc.; neque enim ideo subtrahitur a legis vi quæ ipsum jam proxime urgebat: ita communiter cum D. Thoma¹. Imo directe neque licet illas ponere vel non removere, etsi remotas; dum enim quis adhuc subiacet jurisdictioni legis, non potest velle ullo tempore ejus violationem: hinc carcere detenti aut excommunicati peccant, si non curant liberari, ideo præcise ne liberati teneantur Missæ de præcepto adesse; tali enim voluntate est eligere ex animo legis infractionem. Dicimus 2. neque licet sine ratione gravi indirecte ponere vel non auferre causas impediētes, *si proximæ sint*; ratio quia lex proxime urgens, ligat proxime voluntatem et eam adstringit ad adhibenda media necessaria ut ejus observatio obtineatur: hinc peccant sartores qui in vigilia festi non parant vestes quas possunt sine nimio incommodo, et dein die festo eas parare coguntur, id prævidentes.

NOTA. *Si proximæ sint*, licet enim probabilius apponere vel non tollere, etiam sine ratione causas remotas et indirecte impediētes; neque sane censetur legislator velle libertatem adeo coarctare. Esset enim onus nimis grave, si multo ante obligationem legis quisque debeat attendere ad opera sua an sint impeditiva ipsius legis quæ nonnisi aliquando et remote erit obligatura. — Causa autem remota dicitur quando pluribus diebus antequam lex obligare incipiat, ponitur: quod maxime determinatur tum ex mente legislatoris, tum ex piorum ac prudentum judicio. Hinc

reservationis peccatorum, vel ad matrimonium clandestine contrahendum, etsi eo in loco quo venit, nec reservatio sit, nec præceptum Tridentini, quo solo illud matrimonium prohibetur. Vide de Pœnitentia, ubi de *reservatione*; ac de Matrimonio, ubi de *clandestinitate*. — V. Ferraris, *Bibliotheca canonica*, etc., v^o Fraus. — V. Supra dicta de *peregrinis*, n. 214.

¹ 1, 2, q. 75, a. 5. — Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 152; l. III, n. 1045; *H. Ap.*, tract. II, n. 20.

(resolvit Gury cum doctrina communiori) non peccat contra præceptum audiendi Sacrum qui iter aggreditur die lunæ, martis et mercurii et probabiliter etiam jovis, prævidens fore ut die dominico proximo, Missam audire non posset. Qui vero die veneris esset profecturus, valde a tali consilio dimovendus est, quamvis de mortali non sit certo damnandus. Nullo tamen modo excusabis die sabbati, sine gravi et probata causa abeuntem cum prævisione missæ omittendæ.

248. Q. 7. *An qui uno actu violat plura præcepta diversis legibus edita super eadem materia, committat plura peccata?*

R. affirmative si dignoscatur leges illas conditas esse ob diversos fines formales, quod tunc evenit, cum leges ipsæ trahunt actum ad aliam virtutem specialem; secus negative, quia tunc non haberentur malitiæ diversæ. Sic qui non jejunavit die vigiliæ incidentis in Quadragesimam, etsi duplex violet præceptum, vigiliæ scilicet et Quadragesimæ, non committit tamen nisi unum peccatum; quia in utroque præcepto unica est ratio formalis et motivum proximum, nempe maceratio carnis: et ideo satis est, ut in confessione se accuset de uno jejunio violato. Item qui Sacrum audire neglexit in die festo incidente in dominicam, violat utique duplex præceptum, unum de Sacro audiendo in illo die festo, alterum de Sacro audiendo in die dominico; et tamen committit unum duntaxat peccatum, quia unica est ratio formalis, et unicum est motivum proximum præcepti utriusque, scilicet cultus Dei. Et ideo sufficit, ut in confessione seipsum accuset de uno Sacro omissio¹.

E contrario violans votum et juramentum, vel votum et præceptum Ecclesiæ de eadem re, duplex committit peccatum; quia duplicem committit malitiam, cum duplex habeatur ratio formalis omnino diversa in duplici præcepto sic

¹ Item qui committeret homicidium sub pœna etiam ab Episcopo prohibitum, unum peccatum committeret; quia tam Deus, quam Episcopus habuerunt unum tantum motivum justitiæ. — Item Sacerdos beneficiatus omittens Officium (quoties vellet restituere fructus) unum peccatum perpetrat; quia una tantum religionis causa et beneficiato et in Sacris ordinato illud oneris impositum est.

violato. Voti enim observatio præcipitur, ut servetur fides Deo debita; observatio autem juramenti, ut Deus vocetur in justum testem. — Item qui percutit Clericum, dupliciter peccat, contra justitiam ex præcepto Dei, et contra religionem ex præcepto Ecclesiæ, quæ ex religionis motivo id prohibuit¹.

249. Q. 8. *An qui totum præceptum implere non potest, teneatur saltem implere partem illam quam potest?*

R. Si illa præcepti materia indivisibilis est, qui non potest servare totum, non obligatur ad partem; quia nulla in parte hac servatur ratio legis, nec ipse censetur legislator velle obligare. Sic qui voto adstrictus est Romam petendi ad visitanda limina Apostolorum, et certo scit se eo pervenire non posse, non tenetur ne in parte quidem suscipere iter; quia nec finis nec ratio legis servatur.

Si vero materia præcepti est divisibilis, tunc dicimus eum, qui non potest totum implere præceptum, saltem teneri ad partem, si hæc notabilis sit; in ea enim aliquo adhuc modo servatur ratio præcepti, ac proinde ad illam implendam censetur legislator obligare: et sicut *utile per inutile non vitiatur*, ita neque *pars possibilis per impossibilem*. Hinc Innocentius XI damnavit hanc n. 54 propositionem: *Qui non potest recitare Matutinum cum Laudibus, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur; quia major pars trahit ad se minorem*². Ita qui non potest abstinere a pluribus refectionibus in Quadragesima, debet abstinere a carnibus, nisi adsit indultum: item qui non potest omnibus diebus jejunare, id debet iis diebus, quibus potest. — Hæc tamen nostra resolutio diversa esset, si ambiguum et incertum sit, num adsit potentia etiam quoad illam præcepti partem; « sicuti v. g. (ait ad rem nostram Billuart) in infirmis, in quibus vix aut ne vix determinari potest quid pos-

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. IV, n. 145; l. V, n. 35; et *H. Ap.*, tract. II, p. 32.

² Hoc nempe axioma non valet, nisi quando partes ita connexæ sunt, ut eadem sit ratio partis utriusque, quod in præsentiarum non currit. Hic enim ratio excusans a toto est impotentia; sed impotentia certe non supponitur non amplius adesse in parte.

sunt, usquequo possunt, et non ultra. Unde si dum non possunt totam legem implere, tenerentur ad partem, foret locus gravissimis scrupulis, et continua perplexitas in determinanda parte, ad quam tenerentur. Et ideo jure præsumitur de mente æqui legislatoris, quod non velit in similibus casibus obligare ad partem: ita graves Theologi¹. »

250. Q. 9. *An possit quis renuntiare legibus in sui favorem latius?*

R. Si leges primario latæ sint in bonum communitatis, nemo potest illis renuntiare; quia bonum communitatis semper est firmum. Hinc Clericus nequit renuntiare privilegio fori, ubi vigeat; cum id inductum sit in decus totius Ordinis Clericalis. Neque subditus privatis conventionibus aut dispositionibus potest derogare legibus quæ respiciunt bonos mores vel quæ ordinem publicum tueantur, etsi illæ vergant etiam in sui favorem².

Si vero leges respiciant primario bonum privati, hic utique potest legibus illis renuntiare: sane si contra voluntatem iis subijci deberet, non esset illi favere, sed onus imponere. Hinc hæres ordinarie renuntiare potest hæreditatem sibi delatam.

CAPUT OCTAVUM

DE LEGIS INTERPRETATIONE ET MUTATIONE

251. Q. 1. *Quid est legis interpretatio?*

R. Interpretatio legis nihil est aliud, quam *explicatio sensus, quem lex intendit*. Per se loquendo ea locum habet in omni lege humana; nam quantumcumque lex clara sit, impossibile tamen est, ut omnes omnino casus comprehendat; et sub una littera non raro multiplex latet sensus. Imo

¹ *De legib.*, dissert. 4, art. 7.

² *Cod. civilis*, art. 15. — *C. A. civ.* § 878. — *C. G. 6.* — *C. S. 7.* — *C. P. 8.* — *C. M. 11.*

et in ipsa lege naturali, ubi tamen actio possit ex circumstantiis malitia denudari: sic negamus ensem domino, qui illo sit certo abusus, licet de jure naturæ res clamet ad dominum¹.

Duplex est legis interpretatio: una, quæ dicitur *simplex*; altera, quæ dicitur *per epickiam*. Prima est pura, et quasi literalis expositio terminorum legis, qui obscuritatem vel ambiguitatem aliquam pati videntur. Altera est benigna ac rationalis declaratio, qua casus particularis ob particulares circumstantias statuitur non comprehendi sub lege, etsi legis verba sint generalia et perspicua. — Ipsa interpretatio simplex subdivitur tam ratione modi, tam ratione causæ.

Ratione modi: 1. alia est *declaratoria*, quæ verba legis obscura declarat; 2. alia *ampliatiua*, quæ legem ad similes casus extendit; 3. alia *restrictiva*, quæ legem restringit ad designatos casus, quamvis ipsa generalis videatur. — Ratione vero causæ, quæ maxime attenditur, alia est *authentica*, alia *usualis*, alia *doctrinalis* seu *didascalica*: 1^a est illa, quæ fit ab ipso legislatore, vel superiore illius aut successore: habetque vim legis, si debite promulgetur; cum ab ipso procedat, a quo lex suam habet vim; 2^a est illa, quæ petitur ex consuetudine: quæ quidem, cum *optima sit legum interpretes*, utique obligat; 3^a est illa, quæ fit per Doctorum explicationem et Jurisperitorum oracula. Hæc nullam quidem habet vim legis, cum non procedat a facultate legislativa; magnam tamen habet probabilitatem. Imo si universali muniatur Doctorum consensu, temeritatis notam non effugeret qui eam sperneret; cum magna sit vis consensionis².

252. Q. 2. *An omnis authentica interpretatio semper indigeat nova promulgatione?*

¹ V. Liguori, *Op. Mer.*, l. 1, nn. 200 et seqq. — Ferraris, *Bibliotheca canonica*, etc., v^o Interpretatio legis.

² Hic observamus, Pium IV Bulla *Benedictus Deus* doctrinalem ac privatam Tridentini interpretationem ex professo factam, et typis mandatam Prælati prohibuisse sub pœna interdicti ab ingressu Ecclesiæ; omnibus autem sub pœna excommunicationis *ipso facto* et reservatæ. Et merito, ut sic vitetur confusio, quæ de facili oriri potest in iis tanti ponderis sanctionibus.

R. Oportet distinguere inter puram legis declarationem, et inter meram interpretationem ejusdem. Est *pura legis declaratio*, quando explicatur aliquis sensus, qui jam ab initio erat in lege satis imbibitus: uti v. g. si dubium sit, an sub vocabulo *fili* intelligatur solus filius legitimus, an etiam spurius, et legislator declaret intelligi etiam spurium. *Mera autem legis interpretatio*, quæ etiam dicitur declaratio non pure talis, est quando explicatur sensus, qui in lege non erat clare imbibitus: v. g. si legislator declaret, quod sub nomine *patris* veniat etiam avus. Hoc autem proposito, dicimus: si agitur de pura legis declaratione, tunc declaratio illa obligat statim omnes, qui eam cognoverint, neque requiritur promulgatio, nisi fiat a successore¹; quia non est nova lex. Si vero agitur de mera legis interpretatione, tunc promulgatio est necessaria; cum nova constituitur obligatio (Z).

253. Q. 3. *An lex de casu ad casum extendi debeat?*

R. Ordinarie lex non debet de casu ad casum extendi, etsi eadem ratio currat. Quia non ratio legis, sed legislatoris voluntas subditis rite intimata vim legis habet et obligat; potest enim legislator de uno disponere, non de alio². Diximus *ordinarie*; nam commune est legem extendi de casu ad casum, cum non solum eadem sed eadem et adæquata simul ratio currit, adeo ut si non extenderetur, legislator argui posset de imprudentia vel injustitia; tunc valet illud juris: *Ubi eadem est ratio, ibi eadem currit legis dispositio*. Id evenit:

1. In *correlativis*: jure etenim sancitur, ut *dispositum in uno correlativo censeatur dispositum etiam in alio*. Sic lex, quæ eximit maritum ab obligatione reddendi debitum uxori adulteræ, censeatur item eximere uxorem ab eodem officio erga adulterum maritum; quia maritus et uxor sunt correlata; — 2. in *æquiparatis*: sic cum electio, postulatio et

¹ Diximus *nisi fiat a successore*, cum enim mens legislatoris non ita sit cognita; ideo tunc ad declarandum sensum etiam imbibitum in lege, recurrere est ad argumenta et interpretationes, quæ cum novam quasi legem inducant, nova indigent promulgatione.

² Hinc illud: *Ratio legis non est lex*.

præsentatio in Beneficiis inter se æquiparentur a jure, quod lex decernit circa unum, idem decernere censetur circa aliud in his, in quibus æquiparantur. Sic ova et lacticia æquiparantur ratione abstinentiæ, et quod dicitur de primis, intelligi etiam debet de secundis; — 3. in *connexis*: sic iis, quibus lex permittit condere testamentum, etiam notas testamentarias permittere censenda est; — 4. in *contentis*: sic si lex decernat aliquid causa frequentioris usus, etiam casum minus frequentem continet. Unde Pius V permittens e monasterio egressum ob incendium aut epidemiam, censetur etiam id concedere ob inundationem et hostium invasionem.

In his conveniunt omnes, licet agatur de lege pœnali. Neque tunc valet regula: *Odia restringenda, favores convenit ampliari*; nam id procedit tantum cum dispositio legis extenditur ex interpretatione *congruitatis*. Non autem cum debet extendi ex interpretatione *necessitatis*, quæ non tam debet dici extensio, quam nuda et naturalis comprehensio¹.

254. Q. 4. *Quid de epickeia?*

R. Epickeia (seu epickia) est *exceptio casus ob circumstantias, ex quibus certum vel saltem probabiliter iudicatur, legislatorem noluisse illum casum sub lege sua comprehendere*: græca vox est, quæ idem sonat ac *æquitas*. Sane ad æquitatem pertinet, ut legislator censeatur relaxare de sua lege, gravi interveniente causa². Ut tamen detur locus epickeiæ (etiam in casu particulari), oportet ut lex reddatur damnosa vel onerosa nimis.

¹ Nempe, ut ait Suarez, extensio legis alia est necessaria, alia congruentialis: illa est omnino requisita ad justitiam vel rectitudinem; hæc vero non ita: sed tantum est voluntaria, quia licet possit lex multa alia juste comprehendere, tamen minor comprehensio sufficit ad justitiam legis et proprietatem verborum cum ratione etiam legis servandam. Porro generalis regula de non ampliando leges pœnales intelligi debet de interpretatione voluntaria, id est sine qua potest adhuc conservari prudens dispositio et justitia legis; non de necessaria extensione legis, quæ requiritur, ut servetur justitia, vel æquitas. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 200.

² V. Liguori, *Homo Apost.*, tract. II, n. 7; et *Op. Mor.*, l. I, n. 201. — Juxta Salmanticenses epickeia locum habere potest etiam in lege naturali

Damnosa: hinc v. g. possunt cives arma capere et pugnare contra hostes civitatem invadentes, licet lex generatim armorum gestationem prohibeat. *Onerosa nimis et dura*: hinc v. g. excusatur ab auditione Sacri qui timet ideo notabilem jacturam bonorum, quæ moram non patitur; nec suppetat tempus adeundi superiorem pro dispensatione¹.

255. Q. 5. *An leges humanæ mutari possint?*

R. Licet summopere deceat legibus humanis majorem quæ potest, stabilitatem inesse, ne confusio inducatur, et turbentur judicia; attamen ad discrimen legis naturalis, cujus est attributum, ut nullam mutationem admittat, leges humanæ possunt utique aliquando juste mutari. Ratio, tum quia ad naturalem rationem cui leges humanæ innituntur, profecto pertinet, ut gradatim ab imperfecto ad perfectum progrediatur; tum quia cum leges humanæ hominum condiciones regant, et condiciones istæ sæpe numero mutationem subeant, hinc leges ipsæ mutari possunt, ut hominum conditionibus sese juste valeant accommodare². Id autem contingere potest: 1. per *dispensationem*; 2. per *derogationem*; 3. per *abrogationem*; 4. per *cessationem*; 5. per *privilegium*; 6. denique per *consuetudinem*.

Si nihil horum interveniat, lex semper durat, etiam ipso legislatore mortuo; nam perpetuitas est de natura legis, ut recte probat Suarez.

et divina positiva, si actio possit ex circumstantiis a malitia denudari. Sic de lege naturali res suo domino reddi debet, et tamen negari potest gladius depositus domino, si illo sit abusus: sic de lege divina positiva *panes Propositionis* non dabantur laicis, et tamen summus Sacerdos recte judicavit se illos Davidi præ lassitudine deficienti dare potuisse. Epickeia est a græco *epi*, super; et *eicô*, consentaneum; vel *eicês*, clemens.

¹ S. Thomas, 2, 2, q. 120, art. 1; ex quo si observantia legis sit *nociva*, non est de necessitate interrogandus superior, etsi facile possit.

² D. Thomas, 1, 2, q. 67, a. 10.

Art. I. — De legis dispensatione, de rogatione, abrogatione et cessatione.

256. Q. 1. Quid est legis dispensatio?

R. Legis dispensatio est *legitima legis relaxatio pro aliquo casu particulari*. Differt a legis irritatione, abrogatione et cessatione; quia in hisce lex pro omnibus extinguitur; in dispensatione vero vinculum legis relaxatur tantum pro particulari. Differt a licentia, in qua non relaxatur, uti in dispensatione, legis obligatio; sed solum apponitur conditio, qua posita, lex non amplius locum habet. Differt a privilegio, quod est facultas permanens; dispensatio est actus transiens.

257. Dispensatio alia est *totalis*, alia *partialis*, prout a toto vel a parte legis dispensat. Alia *tacita*, alia *expressa*, prout vel ab aliquo facto deducitur, vel verbis expressis declaratur. Alia *necessaria*, alia *libera*, prout in jure a Superiore decernitur tribuenda, tali extante causa; vel ejus voluntati libera relinquitur. Hic duo notanda:

1. Cum dispensatio sit odiosa, ac veluti vulnus legis cui derogat, stricte accipienda est; nisi sit debita, vel ex motu proprio, vel inserta in corpore juris, vel nisi concedatur communitati, vel ob bonum commune; cum iis in casibus dispensatio illa habeatur uti favor et gratia¹.

2. Dispensatio a quovis, etiam pro invito et ignorante, valide obtineri potest; cum id jure sit statutum². Excipit Marcus Leo in sua praxi quod a S. Pœnitentiaria obtinetur; ut illud valeat, postulandum est vel a Confessario vel a pœnitente vel a consanguineis ad 4um gradum³. — Ceterum ultimo opus est, ut dispensatio a dispensato acceptetur, nisi in aliquo peculiari casu aliter cautum sit.

258. Q. 2. Quinam habent potestatem dispensandi a lege?

R. Duplex est dispensandi potestas: ordinaria et delegata.

¹ Item potestas alicui tributa alios dispensandi large accipitur ac favorabiliter, cum sit gratia facultativa, et hoc maxime si sit generaliter concessa. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 186.

² V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, nn. 178 et seqq. — Ferraris, *Bibliotheca canonica*, etc., v^o Dispensatio.

³ Sext. Decr., l. III, t. IV, *Si motu proprio*, cap. xxiii, de præb. et dignitat.

Ordinaria est quæ alicui competit ex vi officii sui, qualem habet legislator in lege propria. *Delegata* est quæ competit inferiori ex concessione illius, qui habet primam. Quod si hæc concedatur ab ipso jure, æquiparatur ordinariæ, utpote officio et dignitati adnexa; si vero tota sit a superiore, dicitur pure delegata. Hoc posito, dicimus: quilibet legislator ejusque successor potest auctoritate ordinaria dispensare cum suis subditis in lege propria, vel prædecessorum suorum; quia *res, per quas causas nascitur, per easdem dissolvitur*. Accedit: legem ferre, et legis relaxare obligationem est actus ejusdem jurisdictionis. Quod autem dicitur de legislatore et ejus successore, a fortiori dicendum de superiore; cum enim superior possit leges inferioris abrogare, quanto magis poterit in iis dispensare? Excipe casum, in quo lex transierit in contractum; nam pacta ab omnibus convenit observari. Ex his deducitur:

1. Papa dispensare potest in omni jure ecclesiastico tam universali quam particulari: imo in iis etiam Apostolicis Constitutionibus, quas constat ab Apostolis ipsis fuisse editas, prout erant Ecclesiæ Præsides. Tales sunt v. g. quæ jejunium Quadragesimale respiciunt et observantiam diei Dominicæ ac similia¹.

2. Episcopus potestate officii sui, ideoque ordinaria, potest dispensare in omnibus Statutis sive Episcopalibus sive Synodalibus, independenter a Capitulo et a Clero. Neque obstat, quod Synodus ab Apostolica Sede fuerit approbata; ista enim approbatio non est specifica et absoluta, ut singula examinentur, cognoscantur ac motu proprio et certa scientia probentur. *Sed est ordinaria, communis et conditionalis, si juste, si canonice*, etc.: quod quidem nihil novi juris tribuit, ut cum Fagnano docet Benedictus XIV².

¹ Non tamen in iis, quæ Apostoli a Christo ipso accepta tanquam Ecclesiæ ministri promulgarunt et tradiderunt. Talia sunt in nostra sententia quæ formam respiciunt et materiam Sacramentorum.

² Imo Episcopus potest dispensare in sua Diœcesi a legibus latis in Concilio Provinciali, modo non agatur de legibus, quarum dispensationem Concilium sibi specialiter reservaverit. Hoc enim valde expedit ad bonum fidelium. — V. Benedictus XIV, *De Syn. Diœc.*, l. XIII, c. v.

5. A Statutis Episcopalibus et Synodalibus valet dispensare etiam Capitulum Cathedrale, Sede vacante; cum succedat in locum Episcopi. Non tamen Generalis Episcopi Vicarius sine speciali delegatione; cum id non habeat de suo jure ordinario.

259. An (quæres) superior possit in suo territorio legitime dispensare cum iis, qui non sunt sui subditi?

R. Cum dispensatio sit actus jurisdictionis, qui non nisi in subditos potest explicari, patet eos tantum posse dispensari qui subditi sunt legislatori. Certum est tamen vagos posse dispensari a superioribus loci in quo hic et nunc resident; si secus esset, isti forenses non haberent a quibus dispensarentur a communibus, quibus ligantur, legibus. Item advenæ possunt dispensari a superioribus loci, ubi morantur; cum advenæ per domicilium vel quasi-domicilium sint eorum subditi.

Sed magna quæstio est de peregrinis, de illis videlicet qui alicubi veniunt, sed animo tantum subsistendi per aliquot dies vel ad summum per minorem anni partem, uti mercatores, viatores, devoti qui alio veniunt pietatis causa, etc. An nempe Episcopus vel ab eo delegatus possit dispensare cum illis in votis, juramentis, jejuniis, festis circa opera servilia, ac ceteris quæ sunt de jure communi? Sunt qui probabiliter affirmant saltem ratione consuetudinis; verum sententia communissima, cui subscribimus cum Croix, Laymano, Salmanticensibus, Sporer, Suarez, etc., negat: quia peregrinantes non habentes verum animum contrahendi quasi-domicilium, non sunt subditi. Conniventia autem et consuetudo non habetur pro talibus dispensationibus, sed tantum pro absolutione peccatorum et censurarum eis adnexarum⁴.

260. Q. 3. An legislator possit in sua lege secum dispensare?

⁴ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 158; l. III, nn. 262 et 552. Hinc missionarii qui in finitimis diœcesis regionibus piis exercitiis operam dant; et multo magis confessarii ad fideles audiendos in Sanctuariis deputati, facultates obtineant à S. Sede, ut omnibus ex omni regione ac variis diœcesibus convenientibus præsto esse possint; non vero e loci episcopo, qui non valet pontificia indulta communicare.

R. In quorundam sententia legislator non potest quidem proprie et stricte loquendo secum in suis legibus dispensare; non enim suis legibus ipse ligatur. Sed potest improprie, explicando nempe casus, in quibus vi legis naturalis non teneatur se conformare membris communitatis in servanda lege quam ipse tulit.

Nos vero cum S. Thoma dicimus, ipsum posse secum dispensare etiam proprie, directe nempe et immediate. Ratio est quia dispensatio est jurisdictionis pure voluntaria, quæ etiam erga seipsum exerceri potest: quod autem legislator suis non teneatur legibus, falsum est; turpe enim est quod caput suis membris non congruat. Hinc bene sibi dispensare potest in votis, in jejuniis atque in aliis, in quibus ipse cum aliis potest¹. Quod pariter dicendum est cum communi Doctorum de illo, qui obtinuit facultatem universalem dispensandi cum aliis; iste enim potest etiam cum se ipso dispensare².

261. Q. 4. An inferior possit dispensare in lege sui Superioris?

R. *Per se loquendo* inferior non potest dispensare in lege sui Superioris, nisi ab ipso Superiore facultatem obtinuerit. Ratio est, quia dispensatio est actus jurisdictionis; atqui inferior non habet jurisdictionem in foro Superioris. Hinc Clemens VIII ait: *Lex Superioris per inferiorem tolli non potest*. Neque necesse est, ut Superior dispensandi facultatem sibi reservet, cum jam sit de natura rei, ut inferior nihil possit in lege Superioris absque illius licentia. Ex quo deducitur: 1. nullum hominem dispensare posse in lege divina. Hinc damnata est a Clemente XI Bulla *Unigenitus* hæc Quesnelli propositio: *Homo ob sui conservationem potest sese dispensare ab ea lege, quam Deus condidit propter ejus utilitatem*; 2. Episcopum dispensare non posse in lege Pontificis, nec Parochum posse in lege Episcopi, uno verbo nullum inferiorem in lege Superioris³.

Diximus 1. *per se loquendo*; nam poterit utique dispensare inferior, si vel communi Doctorum sensu, vel consuetudine

¹ 1, 2, q. 18, a. 8. — ² V. Bouix, *De Episcopo*, p. V, c. VIII.

³ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 249, 256; *Homo Ap.*, tract. II, n. 62

id ipsi permittatur. Sic Parochi propter consuetudinem possunt dispensare cum suis subditis (singulariter tamen), etiam præsentè Episcopo, in necessitatibus frequentibus circa jejunium, et in abstinentia a laboribus diebus festivis. Sic usu inductum est, ut Confessarii omnes solvant a censuris¹ (præsertim ab excommunicatione), si non sint reservatæ.

Sic prælati regulares possunt dispensare in regulis particularibus, si hoc eis non sit expresse vetitum. Sic etiam Episcopo communiter tribuunt potestatem dispensandi in legibus Pontificiis: 1. si in canonicis statutis adsit clausula: *donec dispensetur*, absque alio addito; 2. quando vel expresse in jure potestas hæc continetur, vel in privilegio consuetudinis legitime præscriptæ; 3. quando *vel* urget dispensandi necessitas *vel* magna saltem utilitas, nec facile recurri potest ad Papam, *vel* in mora est periculum alicujus gravis incommodi; 4. in casibus frequenter occurrentibus et particularibus, v. g. in jejuniis ab Ecclesia indictis, in observantia dierum festorum, etc.; 5. tandem quando dubium est, an casus indigeat dispensatione; tunc enim Episcopus potest declarare casum dispensatione illa non indigere, vel ad cautelam ipse per se dispensare². In quibus omnibus Episcopus potest aliis quoque dispensationem delegare; cum hæc potestas æquivalet ordinariæ, utpote perpetuo adnexa illius dignitati³.

Diximus 2. *nisi ab ipso superiore facultatem obtinuerit*; nam certum est ex jure, quod ille qui facultate ordinaria dispensat, potest alteri etiam delegare facultatem dispensandi⁴. Quæ tamen delegatio ut valida sit, debet ab ipso delegato vel ejus nuntio acceptari; sicuti eidem intimari debet delegationis revocatio, ut ipsa cesset, si sine limitatione data fuerit: cum enim res sit inter duos, amborum voluntates uniri debent, ut suum consequantur effectum.

¹ V. dicenda de Censuris.

Quoad dispensationes ad cautelam hæc notat Benedictus XIV, *Notif. 101*: *Diana sapienter advertit concedi a S. Pœnitentiaria vel Dataria dispensationes ejusmodi non tamquam necessarias; sed ut omni scrupulo animique sollicitudine fideles eripiantur.*

² V. Liguori, *Homo Ap.*, tract. II, nn. 55 et seq.; tract. XX, n. 52. *Op. Mor.*, l. I, n. 195.

³ Ex 1 *More ff. de jurisd. omnium judicium.*

262. Utrum autem delegatio expiret morte delegantis, si ea absolute data fuerit, distinguendum est: si ea data sit per modum *gratiæ factæ*, quod evenit cum commissionario seu delegato imponitur præceptum exequendi mandatum, si preces veritate nitantur, uti ordinarie contingit in dispensationibus matrimonialibus, tunc non perit, quantumvis res sit adhuc integra¹. Si vero data sit per modum *gratiæ faciendæ*, quod evenit quando gratia non est perfecte concessa, seu quando non præcipitur delegato eam exequi, sed concedendæ gratiæ licentia datur, si vera sint exposita, et tunc delegatio expirat morte concedentis, re integra; secus re non amplius integra. Dicitur autem res *non integra*, si delegatus primum actum exercere cœpit, ut si jam vocaverit partem ad cognoscendum de precum veritate².

263. *An (quæres) delegatus ad dispensandum alium possit subdelegare, ut ipse dispenset?* — R. Negative generatim loquendo, quia hæc facultas per se non includitur in concessione superioris, nisi expressa sit. Excipe: 1. si quis esset delegatus a Principe; casu tamen quo delegatio facta sit tanquam per officium, non vero si eligatur persona propter suam peritiam, aut si ei committatur alicujus specialis causæ executio³; 2. si quis esset delegatus ad universitatem causarum, etsi non a principe: hinc viceparochi universim deputati in locum parochi absentis vel mortui, possunt alium subdelegare⁴. Hæc tamen subdelegatio non potest esse ad totam, sed ad unam vel alteram causam tantummodo, ut commune est cum D. Thoma: *Vicarius non potest totam suam potestatem communicare, sed potest partem*⁵. Quod autem dictum est de delegatione facta a Principe, valet multo magis de delegatione facta a Papa.

¹ Ex Reg. 16 juris, in 6.

² Ex c. 1, § *De Filiis Presbyt.* — V. Sanchez, *De Matrim.*, l. VIII, disp. xxviii.

³ C. fin. § 1, *De Off. et Potest. deleg.* — Ferraris, *Bibliotheca*, etc., vº *Delegare, delegatus.*

⁴ L. 1, § *An ab eo, ff. Quis.* — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 195; l. VI, n. 566.

⁵ *Quodl.*, l. XII, a. 51. — Liguori, *Homo Apost.*, tract. XVI, n. 82.